

INTRODUCCIÓ

1. UN TÀRTAR QUE VIVIA EN TERRES FRONTERES AMB ELS SARRAÏNS

1.1. *El poble dels tàtars*

A la tardor de l'any 1237, un frare anomenat Julià, cap d'una missió dominicana¹ als Urals, envià una lletra al legat papal a Hongria en la qual l'advertia d'un perill imminent: la invasió dels tàtars o mongols,² un poble bel·licós del qual havia sentit dir que podria estar de camí cap a Europa.

L'alerta era justificada. En efecte, després de la mort de Genguis Khan, l'any 1227, els tàtars s'havien anat expandint vers l'oest i havien sotmès molts de pobles. El seu exèrcit, dividit en diversos comandaments, es dirigí aviat cap a Rússia, amb la intenció d'apoderar-se dels regnes cristians de Polònia i d'Hongria i arribar fins a Roma, per sotmetre-la. Fra Julià volia que hom fes saber a la cúria romana que els tàtars —conscients de llur superi-

¹ Berthold ALTANER. *Die Dominikanermmissionen des 13. Jahrhunderts*. Habelschwerdt: Frankes Buchhandlung, 1924.

² Tant per als xinesos i als russos com per als islàmics i als cristians, els tàtars representaven el conjunt de les tribus mongòliques i asiàtiques que no eren turques. Probablement, aquesta denominació col·lectiva es basava en el fet que, durant els segles VIII i IX, els tàtars havien tingut un paper rellevant en les relacions entre els diversos pobles asiàtics. Cf. *Die Mongolen. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur*. Ed. de Michael Weiers. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986, p. 357; Peter JACKSON. *The Mongols and The West*. Londres – Nova York: Routledge, 2014, p. 36.

oritat militar gràcies als genets, d'allò més hàbils amb l'arc—³ es mostraven disposats a conquerir tot el món.⁴

Així, havent-se apoderat del principat de Moscou i havent arrasat la ciutat de Kiev, els tàtars penetraren a Europa. L'estiu de l'any 1241, en la sagnant batalla de Liegnitz, anihilaren l'exèrcit compost d'alemanys i polonesos que pretenia barrar-los el pas. Tot seguit, envaïren i arrasaren Hongria, destruint els habitatges, incendiant els camps i fent tants de presoners com pogueren.

La notícia d'aquesta devastació commocionà Europa. Al cap de pocs anys, un cronista anglès descrigué la invasió dels tàtars com la irrupció d'uns salvatges, més bèsties que no pas homes (*virii enim sunt bestiales, potius monstra dicendi quam homines*), que ho destrossaven tot i s'acarnissaven amb tothom (*nulli parcentes sexui, aetati vel conditioni*). Els considerà el «gran estrall de la humanitat» (*magna strages hominum*), l'«espasa del furor de Déu» (*gladium furoris Domini*) provocada pels pecats del poble cristià, una malvestat premonitòria de la imminent fi del món. Aquesta visió escatològica de la invasió mongòlica féu que hom imaginés els tàtars com dimonis sortits del Tàrtar (Τάρταρος) —la mítica regió infernal—,⁵ raó per la qual se'ls anomenava «tàtars» o «tartaris» (*exeuntes ad instar daemonum solutorum a tartaro, ut bene tartari, quasi tartarei, nuncupentur*).⁶

³ Heinrich DÖRRIE. «Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionsreisen des Fr. Julianus O. P. ins Uralgebiet (1234/5) und nach Rußland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tataren». Dins *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*. Philologisch-historische Klasse, 1 (1959) 176: «Verum ut de bello vobis significarem, dicitur quod longius iaciunt sagittis quam ceterae consueverint nationes. Et in prima congressione belli sicut dicitur non sagittant sed quasi pluerie sagittae videntur.»

⁴ Ibid. p. 171: «Fortiorem se reputans omnibus super terram, progressum cepit facere contra regna totum mundum sibi subiugare proponens.»

⁵ HOMER. *Iliada*, 8.13-17; HESÍODE, 717-721.

⁶ MATEU DE PARÍS. *Chronica maiora*. Ed. d'Henry R. Luard. Londres: Longman-Trübner, 1873, vol. 4, p. 76-78. Sobre la manera com els medievals europeus experimentaren i expressaren llur convulsiva confrontació amb una civilització tan distant com la dels pobles mongols, cf. Gian Andri BEZZOLA. *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220-1270)*. Berna: Francke, 1974; Axel KLOPPROGGE. *Ursprung und Ausprägung des abendländischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1993; Felicitas

L'amenaçadora aparició dels tàtars sacsejà l'occident medieval i situà els cristians enfront d'un greu perill, si bé alhora també davant d'una inaudita possibilitat. D'una banda, per a subsistir, els pobles cristians s'havien de preparar per fer front amb les armes a la puixança militar dels tàtars. D'altra banda, havien d'intensificar l'activitat missionera per tal de convertir a la fe cristiana tots els pobles asiàtics.

La situació obligà els papes a intervenir.⁷ Vacil·lant, Gregori IX decidí de predicar una croada a Hongria que no reeixí. Més resolut, Innocenci IV optà per la diplomàcia i mirà d'entrar en contacte amb el *khan* Güyük a fi d'evitar nous atacs a l'est d'Europa, però no ho aconseguí i els atacs persistiren.

Indefallent, l'any 1245 Innocenci IV convocà un concili a Lió en què es decretà que tots els regnes cristians prenguessin mesures militars per impedir noves incursions dels tàtars.⁸ Per la seva banda, el papa ja havia enviat el franciscà Joan de Piano Carpini perquè, acompanyat de confreres, lliurés al gran *khan* dels mongols lletres en què li suplicava el cessament de les incursions bèl·liques en territori cristià i li demanava permís per a predicar l'evangeli en les terres sota domini mongòlic. L'emissari,

---

SCHMIEDER. *Europa und die Fremden. Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert*. Sigmaringen: Thorbecke, 1994; Marina MÜNKLER. *Erfahrung des Fremden: die Beschreibung Ostasiens in den Augenzeugenberichten des 13. und 14. Jahrhunderts*. Berlín: Akademie Verlag, 2000.

⁷ Sobre l'activitat papal i les missions als països asiàtics, cf. Giovanni SORANZO. *Il papato, l'Europa cristiana e i Tartari. Un secolo di penetrazione occidentale in Asia*. Milà: Vita e pensiero, 1938; Jean RICHARD. *La papauté et les missions d'Orient au moyen âge*. París: Boccard – École Française de Rome, 1977. Per a la traducció dels textos més importants dels missioners cristians, cf. *The Mongol Mission. Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Ed. de Christopher Dawson. Nova York: Sheed & Ward, 1955.

⁸ Giovanni Domenico MANSI. «Concilium Lugdunense I. De Tartaris». Dins *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Venècia: Zatta, 1779, vol. 23, p. 627: «Ab universis Christicolis attendenda est consideratione pensandum et procurandum studio diligenti ut sic illius [Tartarorum gens] impediatur processus, quod nequeat ad ipsos ulterius quantumcumque potenti armato brachio pertransire.»

que relatà les peripècies del viatge en la *Historia Mongalorum*,⁹ retornà amb una lletra que exigia la submissió de Roma a l'imperi mongol.¹⁰

D'altra banda, els frares dominicans assumiren també missions entre els pobles mongols. Per la *Historia Tartarorum*, redactada per Simó de Saint-Quintin,¹¹ sabem que l'any 1247 un grup de frares s'adreçà al *khan* de Pèrsia, Baiju.

Al cap de no gaire, l'any 1250, el papa i el rei francès Lluís IX confiaren al franciscà Guillem de Rubruk, que es trobava a Terra Santa, la missió de traslladar-se a l'Àsia Central, a Caracorum, la residència del gran *khan* dels mongols, amb la sol·licitud d'establir pactes de col·laboració. El relat del viatge, intítulat *Itinerarium*,¹² descriu minuciosament —talment escrit per un etnòleg— els costums mongols. Tanmateix, la missió constatà el refús dels mongols a unir-se als cristians per combatre els musulmans.

1.2. Ramon Llull i els tàtars

Ramon Llull esmenta sovint els tàtars —que ell sempre anomena «tartres»,¹³ i devia tenir notícies de l'existència dels relats que els missioners cristians havien editat sobre la cultura i la religió mongòliques. Tanmateix, en cap escrit Llull no diu res que deixi entreveure que disposava de cap coneixement concret sobre la

⁹ GIOVANNI DI PIAN DE CARPINE. *Storia dei Mongoli*. Ed. i trad. de Paolo Dafinà, Maria Cristiana Lungarotti, Ernesto Menestò i Luciano Petech. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 2006.

¹⁰ «Guyuk Khan's Letter to Pope Innocent IV (1246)». Dins *The Mongol Mission. Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Ed. de Christopher Dawson. Nova York: Sheed & Ward, 1955, p. 85-86.

¹¹ SIMON DE SAINT-QUINTIN. *Histoires des tartares*. Ed. de Jean Richard. París: Geuthner, 1965; text reconstituït a partir de la versió de VICENT DE BEAUVAIS. *Historia tartarorum*, inclosa en el seu *Speculum historiale*.

¹² GUGLIELMO DI RUBRUK. *Viaggio in Mongolia*. Ed. i trad. de Paolo Chiesa. Milà: Mondadori, 2014.

¹³ Jaume BORRÀS. «Lo que dice el beato Ramon Llull sobre los mongoles o tártaros». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 24 (1908) 11-14; Dominique URVOY. *Penser l'islam. Les présupposés islamiques de l'Art de Llull*. París: Vrin, 1980, p. 208-215.

mentalitat o les creences dels tàtars.¹⁴ Probablement, la informació de què Llull disposava no divergia gaire del tòpic que els descrivia com pagans il·letrats, nòmades ancestrals convertits en guerrers ferotges sota el guiatge de Genguis Khan. Aquest tòpic apareixia en *La Flor des Estoires de la Terre d'Orient*, una història dels pobles tàtars redactada pel monjo armeni Aitó de Gorigos.

A la gran muntanya de Belguiam [...] habitaven los tartres, així com hòmens bestials qui no habien fe ni llig, e anaven de lloc en lloc pasturant llurs bèsties. [...] Moltes nacions dels tartres, les quals foren anomenats mogols, s'ajustaren e ordenaren capitans e governadors entre ells. [...] E mentre aquestes nacions estaven en la subjugació dels veïns, sobrevenç-se que un pobre home vell lo qual havia nom Genguis viu en somni una visió. Car ell viu un cavaller armat sobre un cavall blanc qui l'apel·là per son nom e dix: «Genguis, la voluntat de l'immortal Déu és aital que tu degues ésser governador e senyor de les vuit nacions dels tartres, qui són dits mogols, e que per tu sien deslliurades de la servitud on són estades longament, e hauran senyoria sobre llurs veïns.»¹⁵

Inicialment, Llull parlà indistintament «dels tartres e dels infels» com pobles pagans, llunyans i guerrers, «qui per armes de fust e de ferre alcien los hòmens».¹⁶ Ben aviat, però, novel·lant lliurement històries populars basades en relats de les missions a l'Orient, Llull imaginà literàriament una eficaç escola de missioners que obtenia bons fruits entre els tàtars.

Esdevenç-se una vegada que dels cinquanta tartres qui aprengueren nostre llenguatge e qui enteneren nostra fe, [se'n] convertiren [...] trenta, e l'apostoli tramès-los ab cinc frares al Gran Khan. Aquells trenta ab los cinc frares qui hagren après llenguatge tartaresc, foren denant lo Gran Khan e preïcaren la fe dels crestians e convertiren

¹⁴ Segons URVOY. *Penser l'Islam*. (Cit. nota 13), p. 213-215, la informació sobre els mongols o els tàtars de què disposà Llull fou sempre superficial, des de la *Doctrina pueril* fins al *De acquisitione Terrae Sanctae*, on encara manté que «tartari sive gentiles sunt homines rudes et non habent legem».

¹⁵ Disposem d'una traducció medieval catalana d'aquest text: AITÓ DE GORIGOS. *La Flor de les Històries d'Orient*. Ed. d'Albert Hauf. Barcelona: Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, 1989, p. 102-103.

¹⁶ *Llibre contra Anticrist*, 3.2 (NEORL 3, 159).